

ОСНОВНІ ХУДОЖНІ ПРИНЦИПИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ В РОМАНІ ТОМАСА ПІНЧОНА «V»

У процесі дослідження західних літературних тенденцій сучасний читач має змогу докладніше і глибше познайомитися з визначним американським прозаїком-постмодерністом ХХ століття - Томасом Пінчоном, творчий доробок якого не привертав належної уваги з боку вітчизняних літературознавців. Отже зацікавлення творчістю Пінчона в українсько-американському діалозі є доцільним і заслуговує на детальне дослідження.

Активний симбіоз „чорного гумору” і постмодернізму характеризує творчість письменника початку 60-х років. Одним з найпоказовіших у цьому плані є роман „V” (1963), за який Пінчон одержав престижну Фолкнерівську премію як за найкращий літературний дебют. У ньому, на нашу думку, намітилася складна взаємодія таких визначальних моментів у системі художнього мислення письменника, як „чорний гумор” і постмодернізм, причому одразу на кількох рівнях: сюжетному, стильовому, проблемно-тематичному. Проте питома вага цих складових у творі письменника оцінюється сучасною критикою по-різному. Серед літературознавців існує думка, що тут письменник вже відходить від традицій школи “чорного гумору” і заявляє про себе як про постмодерніста [6, с.55-56]. Інші, навпаки, вважають, що тут Т. Пінчон досягає найвищої точки як представник „чорного гумору” [7, с.34 – 36]. Проте сама структура твору, його поетика, складний світ персонажів, на нашу думку, вказують на те, наскільки елементи школи „чорного гумору” активно взаємодіють зі стратегіями постмодерністської художньої нарації у романі.

Численні сюжетні лінії роману нагадують міфологізовану, вкрай заплутану “спіраль” навколо двох героїв – Бенні Профейна, який займається полюванням на крокодилів у каналізаційних трубах Нью-Йорка, і Герберта Стенсіла, який одержимий пошуками містичного V – зашифрованого криптоніма, що був віднайдений героєм у записній книжці покійного батька. Це V приймає на сторінках твору різні форми, асоціюється з найрізноманітнішими людьми, включаючи і “фатальну” жінку, яку зустрічає герой, і шпигуна, і відьму, а події, що розгортаються у творі, охоплюють надзвичайно широкий у хронологічному плані проміжок часу – з 1890 року і до середини 50-х років.

Примітними є прізвиська персонажів, які вказують на полісемантичну гру письменника з текстом: Профейн у перекладі з англійської (profane) має кілька значень: „нечестивий”, „блюзнірський”, „непосвячений”, „непристойний”, як дієслово – „оскверняти”, „профанувати”; а Стенсіл – „трафарет”, „шаблон”. Пінчон вже іменами персонажів наголошує на тому, що він дистанціюється від сучасної йому літературної традиції, яка любить робити своїми героями людей, що схилиються не стільки діяти, скільки розмірковувати про

недосконалість світу, мріючи про якийсь далекий від життя ідеал. О.Лало побачив тут приховану полеміку з попередніми художніми системами: „Дійсно, роман іронічно відтворює наданий високим модернізмом особливий пієтет найменуванню з метою одержати владу над об’єктом творчості, ототожнюючи його ледь не з деміургічним статусом митця. Для Пінчона ця точка зору прийнятна, але при цьому надто „гуманітарна”: він розуміє, що назвати щось ще не означає адекватно зрозуміти і витлумачити. І все-таки в героїв Пінчона куди більш „людяності”, ніж прийнято вважати, а імена, скоріше, є інструментами для створення комічного ефекту” [1, с. 77].

Дійсно, комічний ефект, якого прагне автор, відчувається вже на рівні пародіювання за допомогою цих персонажів літературної традиції. Передусім слід відзначити пародіювання героїв Керуака, яких цей письменник зображував „на дорозі” у пошуках нових вражень та відчуттів. Не можна не помітити і певну пародійну паралель до героїв С. Беллоу, герой творів якого часто чутливий, схильний до психологічної рефлексії інтелігент, переймається проблемами „неправильного”, „несправедливо” облаштованого світу. Герой Пінчона інший: він постійно перебуває у русі, але його „механічні” переміщення у просторі і часі не зачіпають його внутрішнього світу, він фактично не змінюється протягом роману. Можна навіть стверджувати, що рух, дія, його пошуки загадкової V складають таку ситуацію, коли на нього дуже важко подіяти зовнішнім силам. Відносна незалежність цього персонажа від зовнішнього світу не була не помічена літературознавцями: про це, зокрема, пише Д. Говарт у своїй монографії „Томас Пінчон: мистецтво натяків” (1980) [2, с.39 - 43]. Проте свідомість персонажа у Пінчона при цьому принципово „розщеплена” – його думки, настрої, переживання відбивають фрагментарність світу, його нестабільність, виразну „розчленованість” на різні пласти – від побуту і побутових подробиць до пошуків „вищої” мети і призначення життя.

Більшість теоретиків постмодернізму схиляються до думки, що художній текст – це своєрідний колаж, який за своєю природою аж ніяк не може втілити в єдиному цілому (наприклад, у художньому тексті) всю складність, поліморфність і, зрештою, фрагментарність світу. Саме такої точки зору дотримуються як зарубіжні (Д. Лодж, І. Гассан, К. Батлер, Т. Д’ан), так і вітчизняні літературознавці (Д. Затонський, Т. Денисова, Г. Сиваченко, М. Ігнатенко). Найповніше принцип фрагментарності дістав теоретичного обґрунтування у Д. Фоккеми, який бачив у фрагментарності одне з утілень постмодерністського принципу нонселекції і розглядав її відразу на кількох рівнях: лексемному, семантичних полів, фразових структур і текстових утворень. Два останніх рівні дослідник небезпідставно називав одним із проявів „фрагментарності постмодерністського дискурсу” [3, с.23]. Принцип фрагментарності художнього дискурсу в постмодернізмі, як відомо, набуває узагальнюючого значення – власне він і відбиває практично провідні постулати поетики постмодерністського тексту, зокрема його здатність поєднувати різні рівні і проблеми „безумного” світу, де важливе зрівнялося у своєму значенні з

незначним, примхливо помінялися місцями причини та наслідок, аргументація та висновки. Парадоксальність логіки письменників-постмодерністів полягає у тому, що між суперечностями, які розуміються в антитетичному ключі – як взаємовиключні антиномії – не пролягає чітко визначеної межі: всі вони, як певні „фрагменти” реальності, фактично рівні за значенням, рівноцінні у світі хаосу та цілковитої відносності, нестабільності будь-яких цінностей. Відтак поза фрагментарністю неможливо й уявити самого процесу творення, „конструювання” художнього тексту митцем-постмодерністом. І хоча у зарубіжному літературознавстві детально розглядався принцип фрагментарності таких письменників, як Д. Барт, С. Беккет, писалося навіть про наявність цього принципу у таких авторів, як Сервантес і Стерн [5, с.37 - 40], але поза увагою опинився такий помітний постмодерністський письменник, як Т. Пінчон.

Водночас це є постмодерністським варіантом авторської гри на рівні персонажів твору: автор немовби навмисно намагається „демонтувати” звичні канони повісткування в романі. Традиційний роман визнає, як правило, одного центрального героя, навколо якого власне і складається коло інших персонажів твору; з ними він вступає у складні взаємостосунки, відповідно будуються діалоги, монологи, структурується сюжет, формується певна система зображальних засобів. Тут же текстова реальність виявляється немов би „розімкненою”: в ній є місце для „голосів” інших персонажів, які раптово можуть заявити про себе своїм власним „словом”.

Цікавим виявилось постмодерністське експериментаторство Пінчона в романі. Пінчон будує роман не на заздалегідь продуманому сюжеті, а намагається створити атмосферу “вільного” становлення в художньому творі образів персонажів, які легко виявляють здатність повсякчасно змінювати місце свого перебування і стають при цьому лише “співучасниками” тих подій, що так чи інакше відбуваються у творі поза їхніми бажаннями і прагненнями.

Фактично фрагментарність у Пінчона відбиває різні способи створення ефекту навмисного повістувального хаосу, „розірваного” дискурсу про сприйняття індивідом світу як відчуженого, алогічного, в якому немає певної впорядкованості та закономірності. Відтак самий художній дискурс будується у письменника не на основі звичних, об’єктивних причинно-наслідкових зв’язків, а ґрунтується на принципі подібності, суміжності тем та мотивів, які так чи інакше все ж таки подібні між собою хоча б на рівні зовнішніх паралелей, збігів та алюзій.

Подібна ознака фрагментарності художнього дискурсу є типологічною ознакою постмодернізму. Будь-яка інтерпретація роману „V”, заснована на порівнянні тексту твору з дійсністю, стикається з наявністю певного „зазору” між твором та реальним світом (тобто між мистецтвом та життям). Постмодернізм, як відомо, намагається у будь-який спосіб подолати цей „зазор”, щоб читач перебував у постійному стані „шоку” від тексту і тому не зміг підпорядкувати такий фрагментарний текст звичним для нього категоріям

„традиційної” літератури. Саме такий експеримент з принципом фрагментарності художнього дискурсу якраз і пропонує нам Пінчон у романі „V”. І хоча художня практика подібної фрагментарності у певному плані несе потужне негативне начало, оскільки за допомогою неї письменник-постмодерніст фактично руйнує традиційні зв'язки у художньому творі, демонстративно відкидає звичні принципи його організації, проте саме вона наповнюється важливою в контексті роману функцією: за допомогою фрагментарності художнього дискурсу письменник досягає постмодерністського ефекту. Він намагається стерти межу між текстом і реальною дійсністю, спираючись при цьому на засоби масової літератури, на перевірені історією факти літератури, яким є, приміром, детективний сюжет. Не дивно тому, що в композиції роману повсякчасно присутня якась нерозгадана таємниця або загадка, якою і мають опікуватися герої твору, пропонуючи різні шляхи для її вирішення. Тому і пошуки загадкової „V” нагадують пошуки якогось невідомого злочинця, котрий повсюдно залишає по собі лише багатозначні знаки-символи, які можна інтерпретувати у різний спосіб. До речі, на цьому моменті – нерозв'язаній таємниці – тримається весь текст й іншого роману письменника – „Вигукується лот 49”. Саме тут наявне потужне постмодерністське начало, оскільки прийом – пошук „таємних речей” (або шлях „розкриття таємниць”), особливо розроблений французькими „новими романістами”, відкриває необмежений простір для експериментаторства як на рівні художнього слова, так і тексту в цілому [4, с.97].

Дослідження таких феноменів, як новели та романи Т.Пінчона, збільшують наше уявлення не лише про своєрідність культури постмодернізму, а й про американську цивілізацію взагалі. Вивчення індивідуальних особливостей творчості Т.Пінчона дозволяє пролити світло на важливі проблеми американської постмодерністської літератури, заглибитися в складні проблеми її естетики та поетики.

Література:

1. Лало А. Томас Пинчон и его Америка : загадки, параллели, культурные контексты / Алексей Лало. – Минск : РИВШ БГУ, 2001. – 267 с.
2. Cowart D. Thomas Pynchon : The Art of Allusion / D. Cowart. – Carbondale : Southern Illinois University Press, 1980. – 305 p.
3. Fokkema D. The Semantic and Syntactic Organization of Postmodernism Texts / D. Fokkema // Approaching Postmodernism / Ed. Fokkema D., Bertens H. – Amsterdam; Philadelphia, 1986. – P. 81 – 98.
4. Foucault M. Histoire de la Folie a l'Age Classique / M. Foucault. – Paris : Gallimard, 1992. – 420 p.
5. Lodge D. Working with Structuralism : Essays and Reviews on 19 – 20-th Century Literature / D. Lodge. – London : Orion, 1981. – 207 p.
6. Mac A. A. Pynchon as Satirist : To Write, To Mean / A. A. Mac // Yale Review. – 1978. – P.55 – 56.
7. Shaub T. Pynchon : The Voice of Ambiguity / T. Shaub. – Urbana : University of Illinois Press, 1981. – 289 p.

Анотація

Лісун О.В. Основні художні принципи постмодернізму в романі Томаса Пінчона «V».

У статті розглядається творчість одного з найяскравіших американських письменників-постмодерністів Т.Пінчона. Аналіз його художніх пошуків здійснюється в контексті літератури як школи „чорного гумору”, так і постмодернізму США. Розкриваються основні філософські та концептуальні ідеї художнього мислення Томаса Пінчона. Аналізуються художньо-естетичні реєстри стильової системи письменника, творення ним постмодерністського різновиду роману. У центрі уваги – роман письменника «V», написаний у 2 половині ХХ століття.

Ключові слова: постмодернізм, школа «чорного гумору», фрагментарність, художні принципи.

Аннотация

Лисун О.В. Основные художественные принципы постмодернизма в романе Томаса Пинчона «V».

В статье рассматривается творчество одного из самых ярких американских писателей-постмодернистов Т.Пинчона. Анализ его художественных поисков осуществляется в контексте литературы как школы «черного юмора», так и постмодернизма США. Раскрываются основные философские и концептуальные идеи художественного мышления Томаса Пинчона. Анализируются художественно-эстетические регистры стилевой системы писателя, создание ним постмодернистского романа. В центре внимания – роман писателя «V», написанный во второй половине ХХ столетия.

Ключевые слова: постмодернизм, школа «черного юмора», фрагментарность, художественные принципы.

Summary

Lisun O.V. Basic artistic principles of postmodernism in Thomas Pynchon's novel «V».

The article focuses on creative work of Thomas Pynchon, one of the most distinguished American postmodernists. The analysis of his artistic search is made in the context of the literature of the “black humour” school and American postmodernism. Basic conceptual ideas of Pynchon's artistic thought with their philosophical basis are revealed. The aesthetic registers of the author's stylistic system and his creation of postmodernistic novel's variety are analyzed. The writer's novel «V» written in the second half of the XX-th century is in the centre of the article.

Key words: postmodernism, “black humour” school, fragmentarity, artistic principles.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку к.ф.н., доцентом Советною А.В.